BO‘LAJAK TARJIMONLARNI TAYYORLASHDA KORREKTIV QAYTA ALOQA VA REFLEKSIYA PEDAGOGIK MEXANIZM SIFATIDA (META-TAHLILIY DALILLAR ASOSIDA)

Azimova Sitora Orif qizi
Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani 6-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi ingliz tili o‘qituvchisi
ORCID: 0009-0004-9000-9056; e-mail: ibrohimovas69@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda TESOL metodologiyasi doirasida korrektiv qayta aloqa va refleksiyaning bo‘lajak tarjimonlarni tayyorlashdagi samaradorligi to‘rtta meta-tahlil natijalari asosida asoslangan. Korrektiv qayta aloqa bo‘yicha effekt kattaligi 0,61–1,16 oralig‘ida (o‘rtacha 0,84) ekani, eksplitsit ta’lim implitsit ta’limdan 2,1 baravar yuqori natija berishi ko‘rsatilgan va to‘rt bosqichli mexanizm taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak tarjimon, korrektiv qayta aloqa, refleksiya, eksplitsit ta’lim, metalingvistik izoh, TESOL, meta-tahlil.

KIRISH

Tarjimon xatosi oddiy til o‘rganuvchining xatosidan tubdan farq qiladi: noto‘g‘ri tanlangan termin, buzilgan grammatik konstruksiya yoki uslubiy nomuvofiqlik shartnoma matni, tibbiy maslahat yoki muzokara natijasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois bo‘lajak tarjimonlarni tayyorlashda xatoni qayd etishning o‘zi yetarli emas. Talaba xatoning sababini anglashi, uni tizimli ravishda bartaraf etishi va keyingi faoliyatida takrorlamaslik ko‘nikmasini egallashi zarur.

Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ta’lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta qurishni nazarda tutadi [1]. O‘zbek metodika maktabida ingliz tilini o‘qitishning nazariy va amaliy asoslari O‘. Hoshimov va I. Yoqubov tomonidan ishlab chiqilgan [2], G‘. Salomov va Q. Musayev esa tarjimon tayyorlashda qiyosiy tahlil va tarjima transformatsiyalarini ongli o‘zlashtirishni asosiy shart sifatida ko‘rsatgan [3; 4]. TESOL metodologiyasida bu masala o‘quvchining til rivojini kuzatish va baholash hamda dars jarayonini ehtiyojga qarab moslashtirish tamoyillari orqali hal etiladi [10]. **Tadqiqot maqsadi** — korrektiv qayta aloqa va refleksiyani bo‘lajak tarjimonlar kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik mexanizmi sifatida meta-tahliliy dalillar asosida ilmiy asoslashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot ikkilamchi ma’lumotlar tahliliga asoslandi. Tanlov mezonlari sifatida xalqaro taqrizli nashrda chop etilganlik, standartlashtirilgan effekt kattaligi (Koen d koeffitsiyenti) keltirilganligi va intervensiyaning korrektiv qayta aloqa yoki eksplitsit ta’limga taalluqliligi olindi. Mezonlarga to‘rtta meta-tahlil mos keldi [5; 6; 7; 9]. Effekt kattaliklari L. Plonski va F. Osvald taklif etgan mezonlar bo‘yicha talqin qilindi: guruhlararo taqqoslashda d ≈ 0,40 kichik, 0,70 o‘rta, 1,00 katta effekt hisoblanadi [8]. Qiyosiy tahlil, tavsifiy statistika (o‘rtacha qiymat, farq, nisbat) va pedagogik modellashtirish usullari qo‘llanildi.

NATIJALAR

Tanlangan meta-tahlillar natijalari 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Korrektiv qayta aloqa va eksplitsit ta’lim samaradorligi

Meta-tahlil	Tadqiqotlar soni	Intervensiya	Effekt kattaligi	Talqin [8]

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Norris, Ortega (2000) [7]	49	Eksplitsit ta'lim	d = 1,13	katta
Norris, Ortega (2000) [7]	49	Implitsit ta'lim	d = 0,54	kichik–o'rta
Russell, Spada (2006) [9]	15	Grammatik xatolarga korrektiv qayta aloqa	d = 1,16	katta
Li (2010) [5]	33	Korrektiv qayta aloqa	d = 0,61	o'rtaga yaqin
Lyster, Saito (2010) [6]	15 (N = 827)	Sinfdagi og'zaki korrektiv qayta aloqa	d = 0,74	o'rta

Manba: ko'rsatilgan meta-tahlillar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Korrektiv qayta aloqa bo'yicha uchta meta-tahlilda effekt kattaligi 0,61–1,16 oralig'ida bo'lib, o'rtacha qiymat 0,84 ni tashkil etdi. Bu Plonski va Osvald mezonlari bo'yicha o'rta va katta effekt oralig'iga to'g'ri keladi [8]. Eksplitsit ta'limning effekti (1,13) implitsit ta'limnikidan (0,54) 0,59 birlikka, ya'ni 2,1 baravar yuqori [7]. Real sinf sharoitiga eng yaqin dalil Lyster va Saito tadqiqotida keltirilgan: 827 nafar ishtirokchini qamragan 15 ta tadqiqotda og'zaki qayta aloqaning effekti d = 0,74 ga teng [6].

Shu dalillar asosida to'rt bosqichli mexanizm ishlab chiqildi. **Birinchi bosqich — qayd etish:** talabaning og'zaki yoki yozma tarjimasi audioyozuv yoki matn shaklida saqlanadi. **Ikkinchi bosqich — metalingvistik izoh:** o'qituvchi to'g'ri variantni darhol bermay, xato turini (leksik, grammatik, uslubiy, terminologik) ko'rsatadi va uni o'zbek hamda ingliz tillari tizimidagi farq bilan bog'laydi. **Uchinchi bosqich — mustaqil tuzatish:** talaba yozuvni qayta tinglab, xatoni o'zi topadi va tarjima transformatsiyasini asoslab beradi. **To'rtinchi bosqich — refleksiya:** xatolar va terminlar kundaligi yuritiladi, takroriy xatolar ulushi esa natija ko'rsatkichi sifatida kuzatib boriladi.

MUHOKAMA

Natijalar korrektiv qayta aloqaning samaradorligi tahlil usuliga sezilarli darajada bog'liqligini ko'rsatadi. Eng ko'p tadqiqotni (33 ta) qamragan Li meta-tahlilida effekt eng past (0,61), kichikroq tanlovga asoslangan Rassel va Spada tahlilida esa eng yuqori (1,16) chiqqan [5; 9]. Demak, tarjimon tayyorlash amaliyotida "o'rta" effektni kutish ilmiy jihatdan ehtiyotkorroq yondashuv hisoblanadi. Shunga qaramay, hatto quyi chegara ham kichik effekt mezonidan ancha yuqori [8].

Eksplitsit ta'limning ustunligi milliy tarjimashunoslik an'anasi bilan mos keladi. G'. Salomov va Q. Musayev asarlarida tarjima transformatsiyalarini ongli o'zlashtirish va tillarni qiyosiy tahlil qilish tarjimon tayyorlashning zaruriy sharti sifatida qaraladi [3; 4]. Shu sababli taklif etilgan mexanizmda metalingvistik izoh tasodifiy tuzatish emas, balki ikki til tizimidagi tafovutlarni anglatuvchi o'quv vositasi vazifasini bajaradi. Mustaqil tuzatish va refleksiya bosqichlari esa talabada kelgusi kasbiy faoliyatda zarur bo'ladigan o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Tahlil qilingan meta-tahlillar umumiy chet tili o'qitish sharoitlarini qamraydi va tarjimon tayyorlashga xos emas. Shu bois taklif etilgan mexanizm oliy ta'lim muassasalarining tarjima nazariyasi va amaliyoti yo'nalishlarida dastlabki, yakuniy va kechiktirilgan testlar hamda tajriba va nazorat guruhlarini taqqoslash orqali pedagogik tajriba-sinovdan o'tkazilishi lozim.

XULOSA

1. Korrektiv qayta aloqa bo'yicha meta-tahlillar o'rta va katta effektni qayd etgan (0,61–1,16; o'rtacha 0,84), bu uni bo'lajak tarjimonlarni tayyorlashning asosli vositasi sifatida qarash imkonini beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2. Eksplitsit ta'lim implitsit ta'limga nisbatan 2,1 baravar yuqori effekt bergani metalingvistik izoh va tillarni qiyosiy tahlil qilishni tarjima mashg'ulotlariga tizimli kiritish zarurligini ko'rsatadi.

3. Qayd etish, metalingvistik izoh, mustaqil tuzatish va refleksiyadan iborat to'rt bosqichli mexanizm TESOL metodologiyasi asosida bo'lajak tarjimonlarning kasbga yo'naltirilgan kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish vositasi sifatida taklif etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. – https://lex.uz
2. Hoshimov O'., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Sharq, 2003. – 304 b.
3. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2005. – 352 b.
4. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1983. – 232 b.
5. Li S. The effectiveness of corrective feedback in SLA: A meta-analysis // Language Learning. – 2010. – Vol. 60, No. 2. – P. 309–365.
6. Lyster R., Saito K. Oral feedback in classroom SLA: A meta-analysis // Studies in Second Language Acquisition. – 2010. – Vol. 32, No. 2. – P. 265–302.
7. Norris J.M., Ortega L. Effectiveness of L2 instruction: A research synthesis and quantitative meta-analysis // Language Learning. – 2000. – Vol. 50, No. 3. – P. 417–528.
8. Plonsky L., Oswald F.L. How big is "big"? Interpreting effect sizes in L2 research // Language Learning. – 2014. – Vol. 64, No. 4. – P. 878–912.
9. Russell J., Spada N. The effectiveness of corrective feedback for the acquisition of L2 grammar: A meta-analysis of the research // Synthesizing Research on Language Learning and Teaching. – Amsterdam: John Benjamins, 2006. – P. 133–164.
10. TESOL International Association. The 6 Principles for Exemplary Teaching of English Learners. – Alexandria, VA: TESOL Press, 2018. – 160 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.